

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1945

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΤΣΩΡΤΣΙΛ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

ζουμε ἀπὸ τὸ σημερινὸ τεῦχος. Τὸ ἐμπιστευτήκαμε στὸν κ. Γ. Ι. Φουσάρα, πού θὰ τὸ καταρτίξει εὐσυνείδητα καὶ ἐπιστημονικά, δηλαδὴ μὲ ὄλους τοὺς βιβλιογραφικοὺς κανόνες. Καὶ εἰμαστέ βέβαιοι ὅτι τὴν ἐμπιστοσύνη αὐτὴ θὰ τὴν συμμεριστοῦν καὶ οἱ ἀναγνώστες μας.

Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Στοχασμοὶ γύρω σὲ μίαν ἔρευνα.

Στὸ διάστημα πού χώρισε τοὺς δυὸ μεγάλους πολέμους, τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιβολῆς μιᾶς παντοτινῆς εἰρήνης στὸν κόσμὸ ἀπέτέλεσε τὴν μεγίστη ἀπασχόληση πλείστων ἀνθρώπων. Ἔβλεπαν νὰ ποῦμε κτῆς μόδα, ἐνῶ σήμερα, ὅπως ξέρουμε, δὲν εἶναι. Πολιτικοί, κοινωνιολόγοι, φιλόσοφοι, δημοσιολόγοι, λογοτέχνες, κάθε λογῆς διανοούμενοι καταπονῆθησαν στὴ θέση καὶ στὴ λύση τοῦ προβλήματος. Προγράμματα διατυπώθηκαν, κινήσεις διαμορφώθηκαν, ἔγιναν ἐπίσημες ἐνέργειες καὶ προσπάθειες. Σ' ὅλα αὐτὰ δόθηκε ἓνα τέρμα κάπως βίαιο τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1939.

Μιά ἀπ' τὶς μορφές πού εἶχε πάρει τότε ἡ εἰρηνοφιλή ἐξόρμησις, εἶταν καὶ οἱ ἔρευνες· ἔτσι εἶναι ἀναρίθμητες οἱ γνῶμες ἀρμοδίων καὶ ἀναρμοδίων πού ἀκούστηκαν ἐπάνω στὸ θέμα τοῦτο μέσα σὲ εἴκοσι χρόνια.

Ἡ σχετικὴ ἔρευνα πού δημοσίευσε στὸ προπερασμένον φύλλον τῆς ἡ «Νέα Ἑστία», χωρὶς νὰ μοῦ φαίνεται, συγκρίνοντάς ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν πού μοῦ ἄφησαν ἄλλες παρόμοιες, οὔτε χειρότερη οὔτε καλύτερη ἀπὸ κεῖνες, παρουσιάζει τοῦτο τὸ σπάνιον πλεονέκτημα: ὅτι μᾶς προσφέρεται μὲ κάποια χρονικὴ προοπτικὴ πού σπάνια παρέχεται στὰ καιρικὰ τοῦτα δημοσιεύματα.

Τὸ ἐρώτημα ἀπλὸ καὶ καθαρὸ: «Θὰ λείψουν ποτὲ οἱ πόλεμοι;» Ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς ἓνα «ναὶ» ἢ ἓνα «ὄχι». Εὐτυχῶς οἱ λόγοι μας, ὅσοι ρωτήθηκαν, κατάλαβαν ὅτι κάτι περισσότερο περιμέναμε ἀπ' αὐτούς, κ' αἰτιολόγησαν τὴν ψῆφόν τους· μάλιστα δὲν ἀρκέστησαν σὲ τοῦτο, ἀλλὰ ἐξέφρασαν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τους τὴν σχετικὴν, πρᾶγμα πού δίνει καὶ μιὰ δευτερογενῆ, ἄς τὴν ποῦμε, ἀξία στὴν ἔρευνα.

Ὅλοι σχεδὸν ὅσοι ρωτήθηκαν—εἰκοσιπέντε εἶναι στὸ σύνολόν τους οἱ ἀπαντήσεις—ἀνήκουν στὴν κατηγορίαν τῶν λογοτεχνῶν καὶ τῶν καλλιτεχνῶν· στὴν τάξιν δηλαδὴ ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων πού καλλιεργοῦν συστηματικὰ τὴν εὐαισθησίαν τους καὶ τὸν συναισθηματισμόν τους, ἀποφεύγουν τὸν ὀρθολογισμόν, τὶς γενικὰς ἰδέας πού σκοτώνουν τὴν τέχνην, καὶ οἰκοδομοῦν τοὺς κόσμους τους ἐπάνω σὲ αἰσθήματα καὶ συναισθήματα. Γιὰ τοῦτο μέσα ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις τους νοιώθει κανεὶς νὰ περνᾷ καὶ νὰ προσδίδει δραματικότητα καὶ παλμὸν ἀνθρώπινον ἢ ἐναγώνιον ἀναμονῆς τοῦ πολέμου, ἢ ὅποια μᾶς συνεῖχε ὄλους στὸ 1939. Ἡ κρίσις τους συγκρίζει ἄθελά της τὸ αἰωνόβιον περπάτημα τῆς ἱστορίας μὲ τὴν ἐντύπωσιν τῆς

στιγμῆς, καὶ ἀκόμη ἀκριβέστερα μὲ τὴν ἀπογοήτευσιν τῆς στιγμῆς.

Ὅσοι ἀπὸ μᾶς ἐζήσαμε τὸν πόλεμον τοῦ 1914 καὶ μάλιστα ὅσοι ἀνατραφήκαμε μέσα σ' αὐτόν, θυμόμαστε σὲ ποιά τεχνητὴ ἀτμόσφαιρα αἰσιοδοξίας καὶ ἀπαρνήσεως τοῦ πολέμου ἔγινε ὁ πόλεμος ἐκεῖνος καὶ ἐπέρασαν τὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ χρόνια. Σοφὲς πολιτικὲς κατασκευὲς ἐνεργήθησαν, ἐπάνω στίς ὁποῖες στηνόταν ἀβέβαιο κ' ἐτοιμόρροπο τὸ εἶδωλον τῆς εἰρήνης. Οἱ πολιτικοὶ πού συνετέλεσαν στίς κατασκευὲς αὐτὰς τίς ἐπέδειχναν στὴν ἀνθρωπότητα μὲ αὐταρέσκεια ἐπιδέξιων ταχυδακτυλουργῶν. Ἔτσι ἐζούσαμε· τί εἰδύλλιον, τί γλύκα, τί ἰσορροπία! Καὶ ὕστερα ἀρχίσαμε νὰ τρώμε ξύλον. Φασισμοί, ναζισμοί, δικτατορίες, ρασιζμοί, λησμονημένα κηρύγματα μίσους ἀρχισαν νὰ πέφτουν ἐπάνω στὸ κεφάλιν μας ὥσπου στὸ τέλος ἔπεσε καὶ τὸ ἴδιον τὸ εἶδωλον κ' ἐτσάκισε τίς τελευταῖες ἀπεγνωσμένες ἀγνοήτας μας.

Πῶς νὰ μὴν ἀπογοητευθοῦμε; Πῶς νὰ μὴν νομίσουμε ὅτι κάτι ἀνεπανόρθωτον συνέβη, ἅμα εἶδαμε εἴκοσι χρόνων παραμύθια νὰ μὴν μποροῦν νὰ ἀνατρέψουν τὴν χιλιόχρονη ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ; Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ διάθεσις πού ὑπαγόρευσε πολλὰς ἀπαντήσεις: «Δὲν τὸ πιστεύω πὶ ἀ» ἢ «ὅπως πάει τὸ πρᾶγμα, θὰ λείψουν τότε, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχουν ἀνθρώπων». Τὸ πὶ ἀ αὐτό, τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἀνταποκρίνονταν ἄμεσα σὰ μιὰ ὑποκειμενικὴ πείρα, θυμικὴ διάθεσις πού ἐβάρυνε, ἀσύμμετρα μὲ τὸ ἀντικειμενικόν της βάρος, τὴν ζυγαρίαν τοῦ στοχασμοῦ. Παρόμοια διάθεσις τὴν βρίσκω ἐκδηλωμένη καὶ ὑποδηλωμένη ποικίλα μέσα σὲ πολλὰς ἀπαντήσεις.

Τὸ ζήτημα τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου δὲν εἶναι ζήτημα πολιτικόν, ἀλλὰ ἠθικόν. Θὰ πάρει κάποτε σὲ ἓνα στάδιον τῆς ἐξελιξέως του πολιτικὴ μορφήν, ὅπως παίρνουν ὅλα τὰ ζητήματα πού ἀφοροῦν στίς ἀνθρώπινες ομάδας. Ἀλλὰ πρὶν ἀπ' αὐτό, πολὺ πρὶν ἀπ' αὐτό, θὰ πρέπει νὰ ἔχει λυθεῖ στὸ ἐπίπεδον τὸ ἠθικόν. Στὸ ἐπίπεδον τοῦτο εἶναι, φυσικὰ, συνυφασμένον στενὰ μὲ προϋποθέσεις τῆς ὑλικῆς ζωῆς, μὲ ὅ,τι ὀνομάζουμε γενικὰ οἰκονομικὰς προϋποθέσεις. Θὰ εἶταν ὁμοῦ ἱστορικὸν σφάλμα μᾶς ἂν νομίζαμε ὅτι ἡ λύσις τοῦ ἠθικοῦ ζητήματος εἶναι ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν λύσιν τῶν οἰκονομικῶν του προϋποθέσεων. Τὸ ἠθικόν ζήτημα εἶναι ζήτημα συνειδήσεως καὶ καθὼς ξέρουμε ἢ συνείδησις μπορεῖ νὰ προπορευθεῖ αἰῶνες ὀλόκληρους ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχον διαμόρφωσιν τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων πού ἐκείνοι ὑπακούουν πολὺ ἀμεσώτερα σὲ νόμους κοσμολογικοῦς. Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ.

Ἔτσι θὰ ἤθελε κανεὶς νὰ θέσει τὸ ἐρώτημα κάπως διαφορετικὰ: ἀπέναντι τοῦ ζητήματος τοῦ πολέμου ἢ συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων ἔχει πάρει θέσιν ὀριστικὴν, θέσιν ξεκαθαρισμένην; Ἔχουμε δηλαδὴ προωθήσει τὴν λύσιν του τουλάχιστον ὅσο τὴν ἔχουμε προωθήσει στὸ ζήτημα π.χ. τῶν προνομίων τῆς κληρονομικῆς εὐγενείας ἢ στὸ ζήτημα τῆς σωματικῆς δουλείας; Ἀμφιβάλλω. Καὶ τὴν ἀμφιβολίαν μου αὐτὴ τὴν ἐπιτείνουν μερικὲς ἀπαντήσεις πού διαβάζω μέσα στὴν ἔρευνα.

Δὲ μιλῶ κἀν γιὰ ἀπαντήσεις πού θυμίζουν τὶς ἐντολὲς τῆς λογοκρισίας στὰ χρόνια τῆς δικτατορίας «Ποτὲ δὲ θὰ λείψουν, μὰ οὔτε καὶ θὰ ἔπρεπε». Δὲ μιλῶ κἀν γιὰ τὶς κοσμολογικὲς ἀνησυχίες ἐνὸς Καζαντζάκη, πού ξεπερνοῦν τὸ θέμα μας—χωρὶς ἄλλωστε νὰ εἶναι ἀνεπίδεκτες συζητήσεως. Ἐκεῖνο πού βλέπω πρῶτα-πρῶτα εἶναι πῶς ὑπάρχει ἓνας μέσος ὅρος ἀπαντήσεων «πολιτικῶν», ἐμπνευσμένων ἀκόμη ἀπὸ τὴν φενάκη τῶν παλιῶν πολιτικῶν λύσεων, ἐνῶ ξέρομε πῶς οἱ νομοθεσίες πού ζοῦν δὲν εἶναι ὅσες δημιουργοῦν καταστάσεις, ἀλλὰ ὅσες κανονίζουν καταστάσεις. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ μὲ ἀνησυχουμένους μορφὲς φυγῆς οἱ ἀπαντήσεις πού συγχέουν τὸν φυσικὸ κόσμον μὲ τὸν ἠθικόν: «Τὸ ἀλληλοφάγωμα στὴ φύση», «τὰ ἀγριώτερα καὶ κακότερα ζῶα τῆς φύσης», κ.τ.λ. Τί μαλακὸ προσκέφαλο πού θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρνήση τῶν προβλημάτων!

Ὅμως κάποιες ἄλλες ἀπαντήσεις μᾶς συγκινοῦν: Ἐκεῖνες πού ἔχουν θεμέλιό τους τὴν πίστη στὴν ἀνθρώπινη πρόοδο: Ἐλισαῖος Γιαννίδης, Καρθαῖος, Θρ. Καστανάκης, Β. Ρώτας ἢ συνείδηση. Μὲ ξάφνισε μὲ τὸ θάρρος τῆς τῶ μοναδικῆς ἢ ἀπάντησης τοῦ μακαρίτη Τραυλαντώνη γραμμένη πλαδαρὰ καὶ ἀνόστιμα, στὸ ἀφόρητο ἐκεῖνο ὕφος πού σημάδεψε τὴν πεζογραφία ὀλοκληρῶν ἑλληνικῶν γενεῶν, ξεπετιέται ἀπὸ τομα στὸ ὄριο μιᾶς ἐξελίξεως πού κανεὶς μᾶς δὲν τολμάει νὰ ἀντιμετωπίσει καθαρὰ. Ποιὸς εἶναι κείνος πού παράφρασε τὰ λόγια τοῦ Μάρξ καὶ εἶπε πῶς ὁ ἥρωϊσμός εἶναι τὸ χάσισι τῶν λαῶν; Μεγάλος ἥρωϊσμός τοῦ χρειάστηκε, ἀπέναντι αἰωνόβιων ἀξιῶν.

Δὲ θὰ τολμοῦσα νὰ στηρίξω ἐπάνω στὴν ἔρευνα αὐτὴ καμμιά στατιστικὴ παρατήρηση. Οἱ λιγοστὲς ἀπαντήσεις μοιάζουν σὰν κάπως τυχαῖα νὰ ἔχουν ζητηθεῖ ἢ σὰν ἡ ἔρευνα νὰ μὴν ὀλοκληρώθηκε. Ὄνόματα σπουδαῖα πού θὰ βάραιναν σημαντικὰ στὰ συμπεράσματά μας, λείπουν καὶ ἡ ἀπουσία τους ἀνατρέπει κάθε λογαριασμὸ σχετικὸ μὲ τὴν πορεία τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως πρὸς τὴν συνείδηση τῶν προβλημάτων αὐτῶν. Στὸ σύνολο ὅμως, καὶ παρὰ τὴν ἀτμόσφαιρα μέσα στὴν ὁποῖαν συγκεντρώθηκαν οἱ ἀπαντήσεις, αἰσθάνεται κανεὶς μιὰ πίστη πού ἀνεβαίνει καὶ μιὰν ἐλπίδα πού ὀριμάζει. Ἐνας πεντάχρονος πόλεμος τάραξε βαθιὰ τὴν ἰσορροπία τοῦ στοχασμοῦ μᾶς ἢ ἔρευνα ἤρθε μέσα ἀπὸ τὰ χρόνια νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἱεραρχήσουμε κάπως τὶς ἰδέες μᾶς. Ἴσως ἂν γενικεύσουμε τὴν ἐντύπωση πού μᾶς δίνει ἡ ἔρευνα αὐτὴ, νὰ μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς τὸ ἄστρο τοῦ πολέμου μοιάζει νὰ γέρνει πρὸς τὴ δύση του.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲ σημαίνει οὔτε πῶς ἐμεῖς εἶδαμε τὸν τελευταῖο πόλεμον, οὔτε πῶς ἡ ἀνθρωπότητα δὲ μέλλεται νὰ γνωρίσει ἄλλα κακὰ μεγαλύτερα καὶ ἀπὸ τοὺς πολέμους.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟΝ

Ἐναρξη τῆς καλοκαιρινῆς περιόδου.

Γ'.

Θέατρο Λυρικό, Θίασος Ἐνωμένων Καλλιτεχνῶν: Ἀρμούτζωφ, Μακρινὸς Δρόμος, σὲ τρεῖς πράξεις, πέντε εἰκόνες—Θέατρον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, Αἰσχύλου Πέρσης.

Τὸ τμήμα τῶν νέων τοῦ θιάσου τῶν «Ἐνωμένων Καλλιτεχνῶν», ἀνέβασε ἓνα μοντέρνο ρωσικὸ ἔργο, τὸ «Μακρινὸ Δρόμον» τοῦ Ἀρμπούτζωφ, πού θὰ παίζεται τὸ ἀπόγευμα ἐνῶ ὁ Ἰοῦλιος Καίσαρας θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ παίζεται τὸ βράδυ. Τὸ ἔργο αὐτὸ προπάντων μὲ ξάφνιασε.

Ἐνῶ περίμενα νὰ βρῶ μιὰ τεχνοτροπία καὶ μιὰ οὐσία ἐντελῶς καινούργιες, βρέθηκα σ' ἓνα κλίμα πολὺ γνωστό: τὸ κλίμα τῶν νιάτων πού ἔχουν ἐρωτικὲς ἀνησυχίες καὶ ἐρωτικοὺς καίμους. Τὸ μοτίβο αὐτὸ ἀποδίνεται μὲ ἀρκετὴ ποίηση, δροσιά, εὐγένεια καὶ λεπτότητα, ἀλλ' ἄλλοι συγγραφεῖς τὸ ἔχουν τονήσει πολὺ πῶς μουσικά, ὑποβλητικά καὶ συναρπαστικά, καὶ ἔτσι ἔφτασε στ' αὐτιά μου σὰ μιὰ ἀσθενικὴ ἀπήχηση. Ὑπάρχει βέβαια καὶ ἓνα ἄλλο μοτίβο πῶς σύμφωνα μὲ κείνο πού περιμέναμε ν' ἀκούσουμε, ἀλλὰ σ' αὐτὸ ὁ συγγραφέας, ἐχτὺς πού δὲν κατόρθωσε νὰ τὸ συνδέσει σφιχτὰ μὲ τὸ ἄλλο θέμα καὶ ἔτσι δὲ μᾶς πείθει ὅτι ἀνέβλυσε καὶ αὐτὸ πηγαιῖα ἀπὸ μέσα του καὶ ὄχι γιὰ νὰ συμμορφωθεῖ μὲ κάποιαν ἐξωτερικὴ ἐπιταγή, δὲν ἐμφύσηξε τὸν ἴδιο, ἔστω καὶ σχετικὸ, παλμὸ πού δονίζει τὴν ἄλλη ὄψη τοῦ διπτύχου καὶ ἐπειδὴ στὰ ἔργα τέχνης ἀναγκαστικὰ προβάλλουν ἀναγλυφικώτερα τὰ αἰσθητικώτερα μέρη, παραγκωνίζεται ἀπὸ τὴ συνείδησή μας, παραμένει πολὺ δευτερεύον. Δὲν εἶναι ἄλλωστε καὶ αὐτὸ ἐντελῶς πρωτότυπο, ἔστω καὶ ἂν ἡ διατύπωσή του εἶναι ἀσυνείθιστη. Ὅλα τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου πού εἶναι νέοι ἐργάζονται ὁμαδικὰ σὲ μιὰ σήραγγα καὶ ἡ ἀφοσίωση στὴ δουλειά τους, ὁ ζήλος τους στὴν ἐχτέλεση τοῦ καθήκοντος τοὺς δίνουν τὴ δύναμη νὰ ὑπερνικήσουν καὶ τὶς ἐνδόμυχες μελαγχολίες τους καὶ τὶς ἀδυναμίες τοῦ χαρακτήρα τους ἀκόμα καὶ κείνοι πού εἶναι δειλοὶ καὶ ὀκνοὶ παρασέρνονται ἀπ' τὴ διάθεση τῆς ομάδας καὶ ξεπερνοῦν τὸν ἑαυτό τους. Ὁ Ἀρμπούτζωφ χρησιμοποιεῖ πολὺ τὸν ὄρο «κολλεκτιβισμός» καὶ ἄλλες παρόμοιες λέξεις, ἀλλ' οὐσιαστικὰ ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἐργασία ἐξασκεῖ μιὰ ἠθικοπλαστικὴ ἐπίδραση καὶ χαλυβδώνει τὶς ψυχὰς ἔχει κιόλας συχνὰ προβληθεῖ καὶ μὲ πολὺ περισσότερη ἐξαρση, μ' ἓναν τόνο πολὺ πῶς κατασταλαγμένο, πολὺ λιγώτερο προπαγανδιστικὸ, ἀπὸ τὸ δικό του. Ὁπωσδήποτε ὅμως ὁ Μακρινὸς Δρόμος, παρ' ὅλο ὅτι στὴν ἐχτέλεσή του εἶναι ἀποτυχημένος—ὑστερεῖ, εἶναι ἀδέξια ἀκόμα καὶ ἡ τεχνικὴ του—καὶ ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ συναρπάσει τὴ κοινὴ, πού δικαιοματικὰ ἐνδιαφέρεται μόνον σὲς ὀλοκληρώσεις καὶ ὄχι καὶ στὰ ψελλίσματα,—γιὰ μᾶς τοὺς εἰδικευμένους πού ἔχουμε ἀνάγκη νὰ εἶμαστε ἐνημερωμένοι σὲς ἐξελίξεις ὅλων τῶν λογοτεχνικῶν, σὲ ὅλη τὴν παγκόσμια παραγωγή, ἀπετέλεσε μιὰ προσφορά.